

Występowanie łabędzia czarnodziobego *Cygnus columbianus bewickii* w okolicach Konina w latach 2004–2012

Sławomir Mielczarek

Abstrakt. Od roku 1993 stawy Gosławice wraz z pobliskimi jeziorami: Gosławskim i Pątnowskim stanowią ważne w okresie migracji miejsce postoju dla łabędzi czarnodziobych *Cygnus columbianus bewickii* w Wielkopolsce. W latach 2004–2012 zgromadzono w okolicach Konina na 5 stanowiskach 106 obserwacji tego gatunku. Spośród wszystkich stanowisk gatunek ten regularnie wykorzystywał tylko stawy Gosławice. Maksymalnie w okresie wędrówki wiosennej i jesiennej zanotowano tam odpowiednio 258 i 123 ptaki. Na stawach Gosławice, Jez. Gosławskim i Jez. Pątnowskim obserwowany był również w okresie zimowym. Na pozostałych stanowiskach stwierdzany był sporadycznie i tylko przy sprzyjających warunkach środowiskowych. Na stawach Gosławice w okresie migracji zatrzymuje się 1,2% populacji zimującej w Europie. W związku z tym stawy kwalifikują się do utworzenia obszaru Natura 2000, spełniają kryterium identyfikujące obszar jako ważne miejsce postoju na trasie migracji tego gatunku.

The occurrence of Bewick's Swan *Cygnus columbianus bewickii* around Konin in 2004–2012. Abstract. Since 1993 the Gosławice Fish Ponds along with Lake Gosławskie and Lake Pątnowskie have been an important stopover site for Bewick's Swan *Cygnus columbianus bewickii* in Wielkopolska during the migration period. In 2004–2012 106 observations were collected from 5 localities around Konin. The only one regularly used by Bewick's Swan was the Gosławice Fish Ponds. Up to 258 and 123 birds were noted there during the spring and the autumn migration, respectively. Bewick's Swan was observed on the Gosławice Fish Ponds, Lake Gosławskie and Lake Pątnowskie also during winter. In every other localities it was noted only occasionally and in favourable environmental conditions. During migration 1.2% of the Bewick's Swan population wintering in Europe stops on the Gosławice Ponds. Therefore, the Gosławice Ponds are qualified to become a Natura 2000 site as an important stopover place on the migration route of this species.

Pierwsze stwierdzenia łabędzia czarnodziobego *Cygnus columbianus bewickii* w Wielkopolsce pochodzą z roku 1971 (Kosiński & Winiecki 2000). Od tego czasu Wielkopolska stanowi ważny w skali Polski korytarz migracyjny dla tego gatunku – zarówno w okresie wiosennym, jak i jesiennym (Kosiński & Winiecki 2000, Wylegała 2012). Główne zimowiska łabędzi czarnodziobych gniazdujących w europejskiej części Rosji położone są w Holandii, na Wyspach Brytyjskich i Niemczech, w środkowej Europie zimuje bardzo nielicznie (BirdLife International 2004, Rees 2006). Najważniejszym miejscem odpoczynku dla tego gatunku podczas migracji przez Polskę jest dolina Noteci (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Wieloch 2004, Wilk et al. 2010, Wylegała et al. 2010, Ławicki et al. 2011). W okolicach Konina po raz pierwszy łabędzia czarnodziobego stwierdzono w roku 1974 na rzece Warcie koło Ratyńia (Górski & Petryna 1975). Kolejnej obserwacji dokonano następnie 15.11.1992, kiedy to na stawach rybnych Gosławice odnotowano 7 ad. (Mielczarek & Grzybek

2012). W następnym roku dokonano kolejnych stwierdzeń, a po roku 1993 na stawach Gosławice wykształciło się nowe miejsce stałego zatrzymywania się łąbędzy czarnodziobych w Wielkopolsce (Tomjałojć & Stawarczyk 2003). Od tego czasu łąbędzie czarnodziobe regularnie zatrzymują się na wymienionych stawach, Jez. Gosławskim i Jez. Pątnowskim.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie danych o terminach pojawów, liczebności i znaczeniu zbiorników wodnych w okolicach Konina dla tego gatunku w Wielkopolsce.

Teren badań

Badania prowadzono na stawach Gosławice, Jez. Gosławskim, Jez. Pątnowskim i odcinku doliny rzeki Warty pomiędzy Koninem (405 km) a ujściem Warcicy (417 km) (ryc. 1). Cały obszar położony jest we wschodniej części województwa wielkopolskiego na terenie powiatu konińskiego. Fizjograficznie stawy Gosławice wraz z Jez. Gosławskim i Jez. Pątnowskim oraz zbiornikiem w nieczynnej odkrywce „Pątnów” położone są na terenie Pojezierza Wielkopolsko–Kujawskiego w mezoregionie Pojezierze Gnieźnieńskie, a odcinek doliny Warty na terenie Niziny Południowowielkopolskiej i obejmuje wschodni fragment Doliny Konińskiej (Kondracki 2002). Kompleks stawowy Gosławice o powierzchni 380,2 ha to przeważająco płytkie (do 2 m głębokości) zbiorniki, z których największy zajmuje 80,7 ha powierzchni. Jez. Gosławskie o pow. 454,5 ha to płytkie, eutroficzne, do maksymalnie 5,3 m głębokości jezioro, sztucznie podpiętrzone ze względu na swoją funkcję w obiegu chłodzenia Elektrowni Pątnów. Jez. Pątnowskie o pow. 282,6 ha to eutroficzne średniej głębokości 2,6 m jezioro, również włączone w system chłodzenia Elektrowni Konin. Zbiornik końcowy w nieczynnej odkrywce „Pątnów” o pow. 380 ha, charakteryzuje się wysokimi zalesionymi brzegami od strony południowo wschodniej i łagodnymi bezleśnymi od strony zachodniej. Rzeką Warta na odcinku pomiędzy Koninem a ujściem Warcicy (przepompownia) jest w całości obwałowana, a jej szerokość waha się od 0,5 do ponad 1 km szerokości. Na tym odcinku licznie występują starorzecza, z których największe znajdują się w okolicy Patrzykowa.

Materiał i metody

Liczenia łąbędzy czarnodziobych w rejonie Konina prowadzono w latach 2004–2012 w okresie migracji i zimowania. Terminy liczeń dostosowano do fenologii występowania gatunku w Polsce i Wielkopolsce (Górski & Jesionowski 1983, Kosiński & Winiecki 2000, Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Wieloch 2004, Wieloch & Włodarczyk 2011). Wiosną kontrole przeprowadzono od początku marca do końca kwietnia, a jesienią od trzeciej dekady września do końca listopada, wykonując w tym czasie ogółem 54 kontrole terenowe. Liczenia na stawach Gosławice i na jeziorach wykonywano co 5 dni, kontrolując całe akweny. W okresie przelotu wiosennego kontrolowano również odcinek doliny Warty pomiędzy Koninem a ujściem Warcicy, gdy tworzyły się tam rozlewiska. Podczas obserwacji notowano ptaki z podziałem na dorosłe i młode (w 1. kalendaryzowym roku życia). Określano również liczbę młodych w poszczególnych rodzinach.

Wyniki

W latach 2004–2012 zgromadzono 106 obserwacji na 5 stanowiskach rozmieszczonych w okolicy Konina (tab. 1). Na stanowiskach tych łącznie stwierdzono 3 986 osobników, a średni udział ptaków młodych wyniósł 11,2% (N=447) (tab. 2). Dla 19,1% stadek możliwe

było wyodrębnienie rodzin z liczbą młodych. Liczbę młodych określono dla 158 rodzin (tab. 3). Najwyższą liczbę 28 rodzin wykazano w roku 2010 na stawach Gosławice.

W latach 2004–2012 na stawach Gosławice w 76 spotkaniach odnotowano łącznie 3 761 os., przy skrajnych datach 29.09.2011 i 3.04.2011. Spośród wszystkich zbiorników łabędzie czarnodziobe regularnie wykorzystywały tylko stawy Gosławice. Nie obserwowano wylotu ptaków na żerowiska na pola. Okres pojawów podczas migracji jesiennej zbiegał się z obniżaniem poziomu wody na kilku największych stawach, który miał miejsce zwykle po 10.10 i zazwyczaj trwał do końca tego miesiąca. Najwcześniej jesienią stwierdzono ten gatunek 28.09.2011 – 2 ad., a największe koncentracje odnotowano: 26.10.2007 – 109 ad. i 14 juv. oraz 2.11.2009 – 114 ad. i 5 juv. W drugiej dekadzie listopada większość ptaków opuszczała stawy, a nieliczne pozostawały tam przez cały listopad, aż do całkowitego zlodzenia. W niektóre lata stwierdzano również zimą, np. 30.12.2006 – 2 ad., 6.02.2005 – 8 ad. i 5 imm., 6.02.2005 – 12 ad. i 5 imm. oraz 4.02.2008 – 3 ad. i 3 imm.

Okres wędrówki wiosennej zazwyczaj był krótki i obfitujący w więcej stwierdzeń niż jesienny, zwłaszcza w latach z dłuższymi i mroźniejszymi zimami i rozpoczynał się z początkiem marca. Ptaki pojawiały się na stawach z początkiem napełniania wodą kilku największych stawów, na których zatrzymywały się łabędzie. Szczyt liczebności w latach 2004–2012 przypadał na drugą dekadę marca. W tym okresie najliczniej stwierdzony był: 12.03.2007 – 204 ad. i 25 imm., 15.03.2008 – 218 ad. i 10 imm. oraz 17.03.2012 – 229 ad. i 29 imm. Ostatnie ptaki opuszczały stawy z końcem marca, a obserwacje kwietniowe należały do rzadkości, np. 2.04.2011 – 11 ad. i 4 imm. Wyjątkowo obserwowano jednego dorosłego ptaka ze złamanym skrzydłem jeszcze 14.05.2011; osobnik ten padł prawdopodobnie ofiarą jenota *Nyctereutes procyonoides*. Maksymalne stwierdzone liczebności na stawach Gosławice w poszczególnych latach przedstawiono w tab. 4.

Na Jez. Gosławskim łabędzie czarnodziobe obserwowano nieregularnie w okresie wędrówki jesiennej i w okresie zimowym. Preferowały one wyłącznie zachodnią część zbiornika i ujście do jeziora Strugi Biskupiej, która tworzyła tam małą, płytką deltę z szerokim pasem szuwaru pałkowego i trzcinowego. Pomiędzy 2.01 a 6.02.2005 na jeziorze obserwowano od 1 ad. do 6 ad. i 1 imm., 27.01.2007 – 13 ad. i 3 imm., 8.01 i 11.01.2009 – po 2 ad. i 3 imm., 4 i 16.01.2012 oraz 29.12.2012 – odpowiednio 2 ad., 12 ad. i 4 imm., 4 ad. oraz 12, 17 i 25.01.2013 odpowiednio 8 ad. i 1 imm., 4 ad. i 2 ad. Nieliczne obserwacje łabędzi czarnodziobych na Jez. Pątnowskim dotyczą wędrówki jesiennej, a najliczniej stwierdzono go 28.11.2007 – 22 ad. i 4 juv. Zimą odnotowany dwukrotnie: 16.12.2009 – 10 ad. i 4 juv. i 7.01.2013 – 10 ad. i 2 imm. Stwierdzenia z pobliskiej doliny środkowej Warty dotyczą nielicznych ptaków obserwowanych wyłącznie w okresie wędrówki wiosennej. Po raz pierwszy obserwowano tam 7 ad. w dniu 14.03.2007.

Tabela 1. Łączna liczba stwierdzeń i liczebność łabędzia czarnodziobego *Cygnus columbianus bewickii* na wyróżnionych stanowiskach w latach 2004–2012

Table 1. Total number of observations and the abundance of Bewick's Swan *Cygnus columbianus bewickii* in different localities in 2004-2012. (1) – locality, (2) – the Gosławice Fish Ponds, (3) – Lake Gosławskie, (4) – Lake Pątnowskie, (5) – the Warta River valley, (6) – Pątnów opencast mine, (7) – number of observations, (8) – number of individuals

Stanowisko (1)	Stawy Gosławice (2)	Jez. Gosławskie (3)	Jez. Pątnowskie (4)	Dolina Warty (5)	Odkrywka „Pątnów” (6)
Ns (7)	76	18	5	6	1
No (8)	3761	125	73	25	2

Tabela 2. Maksymalna liczebność dorosłych i udział procentowy młodych łabędzi czarnodziobych *Cygnus columbianus bewickii* stwierdzonych w danym roku na wyróżnionych stanowiskach w latach 2004–2012

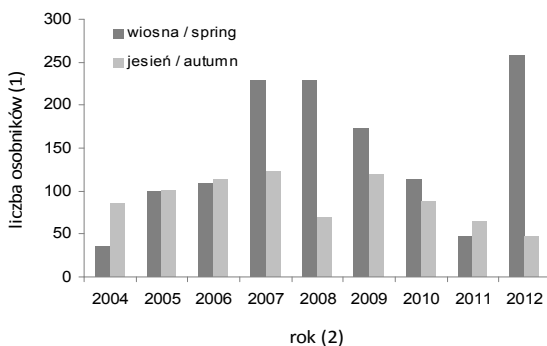
Table 2. Maximum number of adults and the percentage of young Bewick's Swan *Cygnus columbianus bewickii* found in a given year in different localities in 2004-2012. (1) – locality, (2) – the Gosławice Fish Ponds, (3) – Lake Gosławskie, (4) – Lake Pątnowskie, (5) – the Warta River valley, (6) – Pątnów open-cast mine, (7) – total

Stanowisko (1)	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Stawy Gosławice (2)	167 13,2%	252 22,0%	283 8,0%	533 11,1%	370 6,2%	527 8,1%	571 11,7%	421 12,1%	636 12,3%
Jez. Gosławskie (3)	-	13 15,4%	-	16 18,7%	4	7 75%	3	-	82 6,1%
Jez. Pątnowskie (4)	8 50%	-	21	26 15,4%	-	18 22,2%	-	-	-
dolina Warty (5)	-	-	-	19 5,3%	-	-	4	2	-
odkrywka „Pątnów” (6)	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Razem (7)	177	266	304	594	374	552	578	423	718

Tabela 3. Udział młodych osobników łabędzi czarnodziobych *Cygnus columbianus bewickii* w stadach rodzinnych w latach 2004–2012

Table 3. Percentage of juveniles in family groups of Bewick's Swan *Cygnus columbianus bewickii* in 2004-2012. (1) – number of juveniles in a family, (2) – number of families

Liczba młodych w rodzinie (1)	Liczba rodzin (2)	%
1 juv.	62	39,2
2 juv.	46	29,1
3 juv.	26	16,4
4 juv.	19	12,3
5 juv.	5	3,0
Razem	158	100

Ryc 1. Maksymalne liczebności łabędzia czarnodziobego *Cygnus columbianus bewickii* w okresie migracji wiosennej i jesiennej na stawach Gosławice w latach 2004–2012

Fig 1. Maximum numbers of Bewick's swan *Cygnus columbianus bewickii* during spring and autumn migration at the Gosławice Ponds in 2004–2012. (1) – number of birds, (2) – years

Dyskusja

W Wielkopolsce w okresie wędrówek łabędź czarnodzioby preferuje przede wszystkim stawy, zdecydowanie mniej licznie występuje na jeziorach i w dolinach rzecznych (Kosiński & Winiecki 2000). Jesienią przelatuje wzdłuż wybrzeża Bałtyku liczniej niż w głębi kraju (Górski & Jesionowski 1983, Sikora et al. 1994). Wędrówka wiosenna odbywa się szerszym frontem z większym nasileniem w głębi lądu, gdzie ptaki najliczniej zatrzymują się na stawach i w dolinach dużych rzek. Jest to głównie spowodowane obecnością zalanych łąki i okresowych rozlewisk, chętnie wykorzystywanych przez ten gatunek w okresie wędrówki (Rees 2006). Opisywane warunki łabędź czarnodzioby znajduje wiosną m.in. w dolinie Warty, natomiast jesienią nie odgrywa ona istotnej roli, ze względu na brak wylewów w dolinie. Łabędzie czarnodziobe wykorzystują najczęściej te same miejsca przystankowe, zarówno w okresie jesiennym, jak i wiosennej wędrówki (Rees 2006). Od pierwszego stwierdzenia 2 ad. i 2 imm. łabędzi czarnodziobych na Jez. Gosławskim zimą w sezonie 1995/1996 (Mielczarek 1997) i 4 ptaków 17.03.1996 na Jez. Pątnowskim (Kosiński & Winiecki 2000, J. Grzybek, dane niepubl.) zwiększyła się częstość pojawów na tych akwenach, zarówno w okresie przelotów jak i zimowania. Uzyskane wyniki wskazują, że stawy Gosławice wraz z Jez. Gosławskim i Jez. Pątnowskim, włączonymi w system chłodzenia elektrowni Konin i Pątnów, stanowią po stawach w dolinie Noteci (stawy Ślesin, stawy w rejonie Osieka i Wyrzyska) i Jez. Powidzkim regularne miejsca stwierdzeń łabędzia czarnodziobego w okresie migracji i zimowania w Wielkopolsce (Kosiński & Winiecki 2000). W porównaniu z latami 1994–1997 (30 stwierdzeń, 228 os., Kosiński & Winiecki 2000) i latami 1996–1998 (Mielczarek 1997, Mielczarek & Kaleta 1998) wyraźnie wzrosła liczba obserwowanych na tym terenie stad, a liczebność tylko w ostatnich pięciu latach (2008–2012) wzrosła ponad 11-krotnie. W szczycie przelotu w okresie wędrówki wiosennej w roku 2010 na stawach Gosławice występowało 16,8%, a w roku 2012 aż 36,5% wszystkich ptaków wędrujących przez Wielkopolskę (Wylegała et al. 2010). Podczas wiosennej migracji w roku 2010, w Polsce odnotowano 1 200 os. (Ławicki et al. 2010), z czego 10% łabędzi czarnodziobych stwierdzono na stawach Gosławice. Ponieważ zimującą populację gatunku w północno-zachodniej Europie w roku 2005 oceniono na około 21 500 os. (Wahl & Degen 2009, Ress & Beekman 2010), można sądzić, że co najmniej 1,2% wszystkich osobników w czasie wędrówki na i z zimowisk zatrzymywało się na stawach Gosławice. Ze względu na liczbę osobników wykorzystujących stawy Gosławice w okresie migracji, obszar ten spełnia kryterium do wyznaczenia ostoi ptaków IBA (Important Bird Areas) (C2 – koncentracja > 1% przelotnej populacji gatunku uznanej za zagrożoną w Europie) (Wilk et al. 2010) i powinien zostać włączony do sieci Natura 2000 jako obszar specjalnej ochrony ptaków.

Literatura

- Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- BirdLife International. 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Cambridge, UK: BirdLife International. BirdLife Conservation Series No. 12.
- Górski W., Jesionowski J. 1983. Migration of the Bewick's Swan *Cygnus bewickii* in Poland. *Ornis Fenn.* 3: 51–53.
- Górski W., Petryna A. 1975. Łabędź mały (*Cygnus columbianus bewickii*) w Polsce. *Not. Orn.* 16: 1–12.
- Kondracki J. 2002. Geografia regionalna Polski. PWN. Warszawa.
- Kosiński Z., Winiecki A. 2000. *Cygnus columbianus* (Ord., 1815) – łabędź czarnodzioby. W: Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, ss. 63–67.

- Ławicki Ł., Wylegała P., Wieloch M., Sikora A., Grygoruk G., Dombrowski A., Chmielewski S., Lenkiewicz W., Włodarczyk R. 2011. Liczebność i rozmieszczenie łabędzia czarnodziobego *Cygnus columbianus bewickii* w Polsce wiosną 2010. *Ornis Pol.* 52: 196–210.
- Mielczarek S. 1997. Jesienny przelot łabędzi czarnodziobych *Cygnus columbianus* na stawach rybnych Gosławice w 1996 r. *Biul. Pol. Gr. Bad. Łabędzi* 1: 11–12.
- Mielczarek S., Kaleta T. 1999. Jesienny przelot łabędzi czarnodziobych *Cygnus columbianus bewickii* w rejonie podgrzewanych jezior pod Koninem w 1998 r. *Biul. Pol. Gr. Bad. Łabędzi* 3: 45–46.
- Mielczarek S., Grzybek J. 2012. Awifauna stawów rybnych Gosławice w Koninie w latach 1988–2011. *Ptaki Wielkop.* 1: 18–34.
- Rees E. C. 2006. *Bewick's Swan*. T&AD Poyser, London.
- Rees E. C., Beekman J. H. 2010. Northwest European Bewick's Swans: a population in decline. *Brit. Birds* 103: 640–650.
- Sikora A., Meissner W., Skakuj M. 1994. Rzadkie ptaki obserwowane nad Zatoką Gdańską w latach 1983–1989. *Not. Orn.* 35: 207–243.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”. Wrocław.
- Wahl J., Degen A. 2009. Numbers and distribution of Whooper Swan *Cygnus cygnus* and Bewick's Swan *C. bewickii* in Germany in the winter season 2004/05. *Vogelwelt* 130: 1–24.
- Wieloch M. 2004. *Cygnus columbianus* (Ord., 1815) – łabędź czarnodzioby. W: Gromadzki M. (red.). *Ptaki (część I). Poradnik ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny*. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 7, ss. 110–105.
- Wieloch M., Włodarczyk R. 2010. Łabędzie. W: Sikora A., Chylarecki P., Meissner W., Neubauer G. (red.). *Monitoring ptaków wodno-błotnych w okresie wędrówek*. Poradnik metodyczny. GDOŚ, Warszawa.
- Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.). 2010. *Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce*. OTOP. Marki.
- Wylegała P. 2012. Występowanie łabędzia czarnodziobego *Cygnus columbianus bewickii* i łabędzia krzykliwego *C. cygnus* w Wielkopolsce wiosną 2010 roku. *Ptaki Wielkop.* 1: 68–75.
- Wylegała P., Batycki A., Rudzionek B., Drab K., Blank M., Blank T., Barteczka J., Bagiński W., Konopka A. 2010. Awifauna Doliny Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego – stan aktualny oraz zmiany liczebności. *Ornis Pol.* 51: 43–55.

Sławomir Mielczarek

ul. Dworcowa 11/17, 62–510 Konin
slawomirm65@gmail.com